

Інна Юрій

ПЕРСПЕКТИВА ТРАНСЦЕДЕНТАЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО АСПЕКТІВ СВІТОВОГО РИНКУ

Динамічні процеси перетворень економічного характеру, які спостерігаються у світі на кінці XX-початку XXI століття, зосередженні на забезпеченні самого життя людей і їх об'єднань. Рухомість та перманентна модифікація форм прояву є невід'ємною ознакою всіх явищ мистецтва господарювання. В залежності від співвідношення сил та сфер впливу економіки на державу та навпаки, їх взаємодія може призводити до різних результатів. Світовий ринок все виразніше набуває ознак цілісності, а поглиблення міжнародного поділу праці сприяє зростанню масштабів дій та мислення. Перед кожним учасником конкурентної боротьби, що набула в умовах глобалізації ознак класовості, постає проблема пошуку оптимального поєднання структури економіки та моделей вирішення соціальних завдань політичними важелями.

В сучасному світі неможливо керувати жодною галуззю суспільного життя, жодною сферою діяльності без визначення політичного змісту та політичних наслідків тих чи інших посесійних міроприємств. Всеосяжність політики спонукає до реалізації певної лінії, напрямку в здійсненні форм громадської співпраці, координації всіх видів діяльності, а також в виробленні відповідних шляхів та методів боротьби за владу. Не є новою думка про те, що політика породжується економікою. Це положення виражається в тому, що політичну владу можуть взяти в руки лише ті представники суспільства, які займають панівні місця в соціально-господарських відносинах. Діяльність держави як в галузях внутрішнього життя країни, так і на міжнародній арені є економічно детермінованою. Діалектичний взаємозв'язок економіки і політики не обмежується визначальним впливом економіки на політику. Сумнівно було б в кожному політичному явищі шукати безпосередньо економічні причини. В межах економічної необхідності існують різноманітні можливості проведення тієї чи іншої політики. Наприклад, можна вибрати форми і види організації фінансових та господарських відносин, застосувати множину їх поєднань.

Політика підлягає власним законам. Економічний та політичний розвиток рідко відбувається паралельно. Аналіз свідчить про принципову невідповідність між політичними та економічними умовами. Слід стверджувати про вже сформовану глобальну економіку, однак

політичні інститути все ще будуються на принципі державного суверенітету. Головна проблема з якою стикаються сьогодні як науковці так і практики, - це примирення вимог глобального суспільства з державним суверенітетом. Ринкова економіка і демократія не відзначають синхронності. Але між ними є певний зв'язок: підвищення рівня життя і формування середнього класу є факторами, які стимулюють прагнення до свободи і демократії, а також до більш політичної стабільності. Однак цей зв'язок не є ідіомою. Нерідко ділові кола, як національні, так і міжнародного значення, морально і матеріально підтримують репресивні режими, які ніколи не випускають владу з своїх рук добровільно. Це можна спостерігати в багатьох країнах, особливо в тих, де утилітарним засобом виступають природні ресурси, такі як нафта чи алмази.

Прерогативою національної держави завжди був захист загально-суспільного інтересу. Розширення глобального ринку поступово обмежує владу держави. В умовах вільного руху капіталу будь-яка спроба обкласти його податками чи зайнятися його регулюванням може змусити витік капіталу з країни. А оскільки він відіграє першочергову роль в створенні багатства, уряди змушені прислуховуватися до його вимог, причому нерідко наперекір своїм бажанням. В окремих випадках бізнес більш ефективно, ніж держава, сприяє примноженню багатства, а вільна конкуренція в глобальному масштабі привела до прискореного зростання виробництва. Більш того, глобалізація пропонує такий рівень індивідуальної свободи, який держава, що часто зловживає своєю владою, запропонувати не може. Але справа в тому, що ринкові цінності відображають не загальні інтереси, а лише те, що суб'єкти згоджуються платити один одному в процесі вільного обміну. Наші колективні потреби, такі як мир і безпека, законний порядок, права людини, захист навколишнього середовища, соціальна справедливість, здатні захистити лише громадські та політичні інститути. В зв'язку з цим політика володіє певною самостійністю і може активно в свою чергу впливати на економіку. Так, не буде зайвим згадати висловлювання Ф.Енгельса стосовно цієї проблеми: „Економічний рух загалом і в цілому прокладе собі шлях, але він буде зазнавати на собі також і зворотню дію політичного руху, який він сам створив і який володіє відносною самостійністю”.[1: 417]

Зв'язок політики та економічних інтересів досліджується на протязі століть досить чітко, а політичні амбіції господарських об'єднань, що забезпечили собі панівне становище, вже не можуть бути задоволені звичними інституціями сьогодишньої дипломатії. Американські дослідники Б.Уоттенберг і Р.Уолен вважають, що інтернаціональний бізнес набув настільки важливого значення, що його функціонування набуло форми міжнародної політики.

Еволюційним підтвердженням діалектичного співвідношення політики та економіки став когерентний процес глобалізації. З першого погляду глобалізація виступає процесом світового переплетення економічної та соціальної діяльності. Але розкриваючи свою сутність вона постає перед нами в усій багатогранності: від історично складеної взаємозалежності, головним наслідком якої є скасування державної суверенності під натиском дій фірм глобального масштабу та міжнародних угруповань, до уніфікації світу, стандартизування принципів та цінностей. Основними наслідками глобалізації є зміна підходів до розробки і проведення державної політики. Проблема виникає в здатності урядів багатьох країн пристосувати свою діяльність до умов, що змінюються на користь міжнародного капіталу.

Жодного дня не минає без дискусій стосовно економічних та соціальних наслідків впливу глобалізації. З одного боку послідовники (нео-)лібералізму вітають зростаюче переплетення економік, інтернаціоналізацію фінансових ринків та неспівпадання простору, у межах якого відбувається господарське та суспільне функціонування, та простору, на який розповсюджується національно-державне регулювання. Такі прихильники глобалізації хотіли б свідомо підпорядкувати більше політичних рішень грі ринкових сил. Суспільство повинно прийняти участь у міжнародній конкурентній боротьбі, щоб збільшити ефективність розміщення ресурсів. Воно не може більше переховуватися в захисних окопах, які створювала національно-державна політика в минулому, обмежуючи вільну конкуренцію. „Нові” завдання уряду полягатимуть у знищенні обмежень суперництва, відміні соціальних забезпечень та зменшенні до мінімуму гарантій щодо охорони праці, навколишнього середовища та безпеки, щоб таким чином збільшити гнучкість ринку праці, ринку зайнятості, ринку товарів та ринку капіталів. Бюрократичні перепони управлінської держави повинні бути скинуті для того, щоб вивільнити підприємницьку дієвість та вивести капітал до його найкращих шляхів використання. Держава, а разом з нею і закони повинні менше обмежувати і все більше служити розгортанню індивідуальної свободи. В своїй книзі „Розвиток як свобода” Амарітія Сен висловлює думку, що на рівні того розмаху, якого досягнув світ сьогодні, розвиток слід оцінювати не за показниками валового національного продукту, а в категоріях свободи.[4: 20]

Скептики глобалізації – навпаки – остерігають від її наслідків та впливу на солідарність суспільств якщо соціальні досягнення принесуться в жертву силам світового ринку. Вони хочуть

зробити політику знову сильною, щоб пом'якшити негативні результати глобалізації. Ринок виконував би свою функцію суспільного інструменту узгодження лише в політично визначених рамках. Лише ці обмеження забезпечили б служіння господарських процесів обміну не виключно сепаратним інтересам, але й суспільним цілям – економічному добробуту та соціальній згоді. Не конкуренція, а діалог та політична кооперація на всіх рівнях є заповіддю сьогодення. Саме державі та правовій системі прописується скептиками в першу чергу єдність установської функції. Лише спільність громадян може обрати собі саме той правовий порядок, який би зміг справджувати їхні уявлення про індивідуальну свободу. Тому можна сказати, що критичні недовіріці глобалізації стоять ближче до республіканства, аніж до політичного та економічного лібералізму.

Як скептики, так і прихильники глобалізації аргументують функціональний розвиток держави як носія політичної влади в суспільстві її позицією стосовно забезпечення громадян індивідуальною свободою. Кожен хотів би втілити в життя (справдити) свої власні матеріальні уявлення „хорошого життя”, без попереднього узгодження з іншими того, що ж називається взагалі „хорошим життям”. Індивідуум об'єднується з іншими лише з метою забезпечення максимально можливої реалізації своїх власних інтересів. Відбувається інтеграція, за якої упорядковуються та узгоджуються відносини між окремими особами. Проходить анігіляція цінностей. Перед утвореними групами постає нелегке завдання приведення до рівноваги та забезпечення порядку реалізації особистих, колективних та суспільних інтересів. Тому саме в державі вбачається інституційне вираження колективного порядку. Здійснення ліберальних ідей робить права та свободи окремих громадян непотрібними і неприйнятними через їх декларативність та неспроможність організацій влади протистояти силі вільності капіталу.

Виклад основних положень республіканства базується на підвалинах громадянського суспільства. У цій концепції зв'язок індивідуальної свободи та суспільної єдності виникає завдяки громадським інституціям та самоврядним організаціям. Таким чином розмежовується політика і господарство. Саме незалежні, добровільні установи покликані створити основу досягнення суспільного консенсусу, безпосередньо задовольнити повсякденні соціальні потреби та сформувати умови для самореалізації окремих суб'єктів господарювання, населення загалом та кожного зокрема. В розпорядженні держави, яку Ф.Нітті назвав найвищою формою кооперації [2: 18], залишається організаційно-правове забезпечення миролюбної взаємодії інтересів усіх акторів суспільного дійства.

В економічній системі свобода, в тому числі і індивідуальна, поступово переростає розуміння її лише як усвідомленої необхідності. Існування різних форм власності, значної кількості типів управління нею, можливостей розподілу ресурсів та доходів дає можливість вибору в матриці альтернатив. Не лише право, але й спроможність прийняття оптимального раціонального рішення серед варіантів дій із усіх можливих визначає розміщення сил у площині влади з абсцисою „економіка” та ординатою „політика”. Саме неспівпадання масштабів впливу з боку держави та з боку суб'єктів економічної діяльності на процеси прогресування самостійності таких факторів виробництва як капітал, праця та інформація призвело до соціальної реформації.

Ці суспільно-політичні перетворення увійшли в економічний простір та продовжують все сильніше впливати на громадську свідомість звичним уже поняттям „глобалізація”. Якщо остання як категорія, що відображає процес обміну товарами, послугами, капіталом та робочою силою, що виходить за межі державних кордонів, стала загальновідомою і загальноприйнятною, то поняття мондіалізації ще очікує свого дослідження. Головною відмінністю цих двох явищ нового бачення співпраці є цілісність останньої. Тобто мондіалізація включає в себе функцію координування співробітництва транс- і міжнародних господарських одиниць та світових організацій. Світові лідери об'єднують свої ресурси і зусилля для здійснення комерційних проєктів планетарного масштабу та укріплення власних позицій на міжнародній арені. Утворення альянсів та підписання транснаціональних угод під наглядом міжнародних економічних організацій пояснюють виникнення ідеї про мондіалізм як „явище координованої і цілеспрямованої діяльності по створенню Єдиного Світового Уряду” (П.Федик) [3: 48]

Можливість виникнення найвищого органу управління світового рівня змушує ще раз звернути увагу на владу як виняткове явище, в якому і політика, і економіка, і право репрезентують себе окремими аспектами, через що влада постає складним, але цілісним феноменом.

Генезис концепції влади супроводжував процес утворення і розвитку соціального існування людства. Саме сукупність поглядів на владу сприяла розумінню механізму діяльності держави і політичної системи. В свою чергу еволюція громадсько-правових відносин впливала на зміну бачення того, що становить сутнісну причину виникнення політики.

Різноманітні вчення про владу відображали формування та розвиток людського суспільства. Тому не дивно, що джерелом влади правителів древніх народів Китаю, Греції, Єгипту були боги, які залишалися тими, хто впорядковує світ і космос. Теорія природного права узагальнила бачення божественного характеру влади, правил поведінки, законів, які відповідали тодішнім уявленням про справедливість. Перші спроби сформувати систематизованість досвіду, яке набуло людство в процесі свого існування як соціальної спільноти, з'явилися в I тисячолітті до н.е. Саме тоді мислителі країн Давнього світу, намагаючись узагальнити та впорядкувати закономірності господарського життя, заклали початок науковому підходу до постановки проблем, які стали ключовими для економістів наступних століть аж до наших днів. Раціоналізація уявлень щодо політики, права і законів, покликаних до врегулювання питань розподілу праці, відносин власності та ідей справедливості і свободи, знайшла своє відображення у працях Конфуція, Арістотеля, Платона, Цицерона, Демокріта та інших. Прогляді суспільства як системи, що передбачає координацію діяльності своїх основних складових частин в межах одного цілого, викристалізувалась ідея владних відносин. Саме вона визначають міру свободи і самостійності соціальних суб'єктів.

Кожен етап історичного розвитку суспільних відносин вносив свої корективи у формування напрямків, шкіль та поглядів стосовно ролі тієї діяльності людей, яка спрямована на узгодження суперечливих індивідуальних чи групових інтересів і волі. Торкаючись проблем особистості, свободи та права розпоряджатися на свій розсуд матеріальними і духовними благами, представники наукової думки тим чи іншим чином стикалися з категорією влади, яка об'єднала в собі основні ідеї гуманізму (Н.Макіавеллі), і ідеї суспільного договору (П.Гоббс, Ж.-Ж.Руссо), ідею розподілу влади (Ш.Монтеск'є). Концепції влади сучасності розглядають її як атрибут і як соціальні відносини суб'єктів суспільної діяльності. Слід відзначити різноманітність факторів, які розкривають сутність цієї категорії. На перший погляд влада виступає суто політичним явищем. Вона формується історично з виникненням держави і характеризується такими компонентами як суб'єкт, об'єкт та комплекс засобів та ресурсів, які опосередковують їхню взаємодію. Здатність суб'єкту політики підкорювати своїй волі інших (індивідуума, соціальну групу чи суспільство в цілому) відображає директивний аспект владних відносин. Чіткий розподіл ресурсів насилля і прав на їх використання, до яких зводиться таке бачення влади, є фундаментальною характеристикою феномену політики. Функціональний аспект влади обумовлює розмежування компетенцій, а комунікативне бачення декларує можливість співпраці суб'єкту та об'єкту. Якщо в суспільстві утворюються загальнообов'язкові норми, в межах яких регламентуються процеси соціального управління, то відбувається легалізація влади. Закони держави закріплюють взаємні права і обов'язки між політичними акторами, порядок утворення, принципи організації діяльності суб'єктів права. Основним правовим актом є конституція, що встановлює певні правила поведінки, котрих зобов'язані дотримуватися всі без виключення громадяни, в тому числі і політична еліта як суб'єкт влади, і бюрократія як суб'єкт управління. Верховенство закону покликане гарантувати організаційно-правове забезпечення діяльності усіх гілок влади. Тому саме примус стає узагальненим символом політики. Що ж стосується свободи, яку прихильники і скептики процесу глобалізації використовують для розширення діапазону свого впливу на стан політичної орієнтації громадських мас, то вона пов'язана з ресурсами влади. Їх збереження, примноження та захист є умовою елементарної політичної свободи. Якщо ототожнювати владу з тими ресурсами, які використовуються для опосередкування дій і зобов'язань в системі взаємозв'язаних агентів, то окрім політики це можуть бути будь-які елементи комплексу людського співіснування, але лише такі, котрі здатні конвертуватися у владу. Економічний устрій держави, відносини власності, соціальна система і структура, характер юридичної власності, а не лише історичні традиції та світосприйняття національної спільноти є головними визначниками владних відносин, що відповідають перспективам формування суспільства майбутнього.

Яке б поняття не обрало людство для характеристики тієї суспільно-економічної формації, що прийде на зміну сьогоднішній, визначальним критерієм у типології економічних і соціальних систем все ж таки залишається власність. Вона породжує впевненість в безпосередній причетності людини до речей і подій і тим самим спонукає постійно діяти заради збереження і раціонального використання предметів та об'єктів навколишнього світу. Власність за своєю суттю постає соціальним відношенням (ставленням), оскільки всі люди взаємно зобов'язані поважати права один одного і не втручатися в власницькі відносини інших. Ця категорія є вирішальною основою збереження індивідуальності кожної людини та її присутності в цьому світі як особистості. Власність споконвічно несе в собі свободу свого володаря і залишається найважливішим джерелом влади.

Суспільний поділ праці дав поштовх формуванню різних форм власності. Відносини між людьми, що стосуються привласнення об'єктів природи у процесі праці та оволодіння благами матеріального та духовного походження є вираженням суспільно-виробничих зв'язків. Продиктована характером виробництва і рівнем розвитку продуктивних сил форма власності віддзеркалює масштаб контролю над засобами досягнення певних цілей. В залежності від суб'єкту власності це можуть бути наміри індивідуального, колективного, державного, суспільного чи будь-якого іншого рівня.

Джерелом такої стратифікації суспільства виступає неспівпадання інтересів та можливостей приймати участь у розподілі суспільних благ, походження яких прямо пов'язане з факторами виробництва. Шлях, яким була отримана частка багатства громадської спільноти, та її розміри, що є в розпорядженні суб'єкту власності, визначають до якої соціальної групи він причетний. З виникненням класів не вщухає і боротьба між ними, оскільки інтереси окремих груп або несумісні або суперечать один одному. На початку ХХІ століття об'єднання відносно самостійних груп людей виявляють свою сутність у „новому” амплуа. Модне слово „страти” наповнило поняття класів ознаками престижності та мобільності, а їхнє протиборство перетворилось і виживання в „нереальному” просторі та „реальному часі”. Тепер не класова, а конкурентна боротьба веде до завоювання політичної влади. Перехід влади від однієї страти до іншої залежить від зміни співвідношення факторів створення необхідних для існування суспільства благ. Конкурентна боротьба ведеться вже не просто між приватними товаровиробниками, а між гігантськими монополістичними об'єднаннями однієї чи багатьох країн, всередині них, між державами, олігополістичними компаніями, а також між підприємствами немонополізованого сектора економіки і різними формами власності. Суб'єктами протиборств стають міжнародні і економічні, і громадські організації різних рівнів. Протиріччя між інтересами суспільства й інтересами великих власників досягають кульмінації і стають причиною економічних криз та війн. Тому не дивно, що на світовому ринку політична влада держави (мається на увазі держави, які підтримують фінансову експансію) перетворюється на засіб конкурентної боротьби фінансового капіталу.

Саме тому, що світовий ринок і світове суспільство чи навіть світова держава (світ як держава) знаходяться по різні сторони історичного горизонту, а економічна система намагається позбутися закладених політичними правилами рамок, розквітають дебати про оформлення „глобального суспільного договору”. Потoki товарів та капіталу наводнили усю світову сукупність господарств у їх взаємодії, але управління та контроль залишилися локально фіксованими завданнями, вирішення яких постійно натикається на територіально обмежену суверенність держави. Більше того, національний економічний устрій та всі державні інституції вимушені стати учасниками конкурентної боротьби на рівні з комерційними підприємствами та об'єднаннями, причому учасниками міжнародної конкурентної боротьби, де задані масштаби найнижчих стандартів, оскільки капітал орієнтується на ціну, а не на соціальну важливість.

В ідеях лібералізму закладено фундамент співіснування, за якого суб'єкти політичного управління в принципі спроможні створити рамки орієнтованого на виконання суспільних завдань ринкового механізму. За заданих умов учасник господарського процесу може концентруватися виключно на економічних інтересах. Але у світовому масштабі не тільки відсутній політичний актор такого рівня та потужності, щоб автономно визначати соціально-суспільні правила гри, але й матеріальний зміст умов динаміки інтернаціональних зв'язків визначений недостатньо. Втілення в реальність ідеї узаконення позатериторіального суспільства повинно пройти ще довгий шлях, поки буде знайдена та оптимальна комбінація прав і обов'язків, яка дозволить з впевненістю відстоювати доцільність проголошення конституції світу.

Література

1.К.Маркс, Ф.Энгельс., соч. т.37.-С.417. 2.Нити Ф. Основные начала финансовой науки, М.,1904.-С.18. 3.Особливості економічної політики постсоціалістичних країн в умовах глобалізації світової економіки (приклад України). Матеріали VII міжнародної науково-теоретичної конференції. Модуль I. Концептуальні засади економічної політики постсоціалістичних країн у сучасних умовах. К.:Київський університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 1999. – С.48 4.Сорос Дж. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм. Пер.с англ.- М.: Некоммерческий фонд "Поддержки культуры, Образования и Новых Информационных Технологий", 2001.- С.20. 5.Wattenberg B., Whalen R., The Wealth Weapon^ US Foreign Policy and Multinational Corporation. New Brunswick, 1980.